

Zamość, 21.07.2023

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Szalast-Piwińskiej
pt. „Oddziaływanie obszarów cennych przyrodniczo na sytuację społeczno-
ekonomiczną gospodarstw rolnych Mazowsza”
napisanej pod kierunkiem naukowym dr. hab. inż. Wojciecha Pizło, prof. SGGW**

1. Podstawa sporządzenia recenzji rozprawy doktorskiej

Podstawą formalną opracowania recenzji jest pismo Pana dr hab. Mariusza Maciejczaka, prof. SGGW, Przewodniczącego Rady Dyscypliny Ekonomia i Finanse, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie z dnia 30.06.2023 r. w sprawie powierzenia funkcji recenzenta w przewodzie doktorskim mgr Małgorzaty Szalast-Piwińskiej.

Przy opracowaniu recenzji uwzględniono wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz. 1789) w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669).

2. Ocena wyboru problematyki badawczej

Recenzowana dysertacja doktorska podejmuje ważny, z punktu widzenia poznawczego ale również aplikacyjnego, problem funkcjonowania gospodarstw rolnych na obszarach cennych przyrodniczo. Wybór problematyki badawczej należy uznać za trafny i aktualny, wpisujący się w obszar badawczy dyscypliny ekonomia i finanse, w tym nową ekonomię instytucjonalną, ekonomię środowiska oraz teorię dóbr publicznych i praw własności. Podjęta tematyka cechuje się oryginalnością, wielowymiarowością oraz interdyscyplinarnością.

Należy podkreślić następujące istotne przesłanki wyboru problematyki badawczej: aktualność w kontekście występujących zagrożeń środowiskowych ale także sytuacji społeczno-ekonomicznej gospodarstw rolnych; wciąż istniejący konflikt między interesem publicznym a prywatnym w odniesieniu do sposobów gospodarowania zasobami środowiska; konieczność programowania skutecznych rozwiązań na rzecz wsparcia prośrodowiskowej działalności gospodarstw rolnych na obszarach cennych przyrodniczo zgodnie z zasadą „nagradzać a nie karać”. Warto dodać, że Doktorantka w sposób przekonujący uzasadniła wybór podjętej problematyki.

3. Ocena przyjętych celów i hipotez badawczych

Za cel główny pracy przyjęto „...*identyfikację i ocenę oddziaływania obszarów cennych przyrodniczo na sytuację społeczno-ekonomiczną gospodarstw rolnych położonych w obszarze ich oddziaływania*”. Mam pewne wątpliwości co do sformułowania „identyfikacja”, ponieważ nie jest do końca zrozumiałe, do czego ono się odnosi. Czy Doktorantka miała na myśli identyfikację obszarów cennych przyrodniczo? Pominięcie tego słowa nie umniejszyłoby wagi przyjętego celu głównego, tak samo jak pominięcie ostatniej części tego zdania, tj. „...*położonych w obszarze ich oddziaływania*”, w celu uniknięcia niepotrzebnych powtórzeń.

W oparciu o cel główny, Doktorantka wyznaczyła sześć celów szczegółowych, które obejmowały: charakterystykę obszarów cennych przyrodniczo w aspekcie prawnym i społecznym; prezentację roli społeczności lokalnych wobec tworzenia obszarów cennych przyrodniczo i rozwiązywania konfliktów na tych obszarach; określenie znaczenia obszarów cennych przyrodniczo w kontekście teorii dóbr publicznych; charakterystykę wybranych międzynarodowych i krajowych rozwiązań wsparcia finansowego gmin z obszarami chronionymi i rolników prowadzących działalność na obszarach cennych przyrodniczo; charakterystykę zmian w rolnictwie Mazowsza w okresie 2010-2020, ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania badanych gospodarstw rolnych; identyfikację opinii rolników oraz władz lokalnych na temat wpływu obszarów cennych przyrodniczo na gospodarstwa rolne i rozwój lokalny gminy. Wszystkie wytyczone cele zostały ze sobą logicznie powiązane. Po zapoznaniu się z treścią dysertacji można stwierdzić, że zostały zrealizowane.

Realizując cel główny, Doktorantka przyjęła tezę, że „...obszary cenne przyrodniczo ograniczają możliwości gospodarowania, w szczególności gospodarowania rolniczego oraz wpływają negatywnie na sytuację społeczno-ekonomiczną gospodarstw rolnych...”. Pomijając nie do końca fortunny skrót myślowy (czy obszary cenne przyrodniczo same w sobie mogą coś ograniczać lub na coś oddziaływać?), przyjęta teza główna koresponduje z tytułem i celem głównym rozprawy. Autorka w celu rozwinięcia tej tezy, sformułowała pięć hipotez badawczych. Hipotezy te określono w sposób prawidłowy, natomiast można dyskutować co do ich kolejności (np. hipoteza 1 i 2). W wyniku przeprowadzonych analiz, Doktorantka pozytywnie zweryfikowała hipotezy 1-3 i częściowo hipotezę 4, zaś negatywnie hipotezę 5.

Reasumując, pomimo pewnych mankamentów, rozprawę doktorską od strony postawionych celów i hipotez badawczych oceniam pozytywnie.

4. Ocena materiałów źródłowych i metod badawczych

Doktorantka wykorzystwała w pracy pierwotne i wtórne źródła informacji. Pierwotne źródło informacji stanowiły dane z ARiMR dotyczące gospodarstw rolnych w wybranych gminach Mazowsza za okres 2017-2019 oraz kwestionariusze ankiet z badań przeprowadzonych wśród rolników i przedstawicieli władz lokalnych w 2019 r. Z kolei, wtórne źródła informacji to: krajowa i zagraniczna literatura przedmiotu oraz dane statystyki masowej; krajowe i zagraniczne akty prawne; bazy danych, np.: BDL GUS, Geoportal; akty prawa miejscowego i dokumenty programowe wybranych gmin Mazowsza; publikacje i raporty z dotychczas prowadzonych badań w tym zakresie.

Nie jest możliwe dokładne określenie ilości wykorzystanych źródeł, ponieważ po pierwsze Autorka w wykazie bibliograficznym nie wprowadziła numerowania automatycznego, po drugie, przynajmniej kilka pozycji cytowanych w pracy nie zostało przeze mnie zidentyfikowanych w wykazie i odwrotnie, niektóre pozycje z bibliografii trudno było zlokalizować w formie cytowań w dysertacji. Ponadto, w przypadku niektórych źródeł, informacje podane w cytowaniach nie pokrywają się z początkiem opisów bibliograficznych w wykazie, co również powodowało problem z ich odszukaniem (np.: pozycje Wilkin, Nurzyńska i Wilkin, Hałasiewicz w bibliografii a w cytowaniach podane tytuły raportów). Moje szacunkowe rachunki wskazują na wykorzystanie ponad 400 źródeł, co należy uznać za

imponujący wynik, świadczący o rozległej wiedzy Doktorantki. Dobór materiałów źródłowych oceniam jako prawidłowy i adekwatny do poruszanej problematyki – umożliwił realizację przyjętych założeń badawczych.

Na szczególne podkreślenie i pochwałę zasługuje duża staranność metodyczna. Autorski charakter ma koncepcja badań, obejmująca konstrukcję kwestionariuszy ankiet dla gospodarstw rolnych i władz lokalnych. W rozprawie doktorskiej wykorzystano różne metody badawcze, tj.: desk research, sondaż diagnostyczny, case study oraz metody statystyczne (analizę zależności zmiennych jakościowych opartych na konstrukcji tablic kontyngencji, testy porównania dwóch frakcji w populacjach gospodarstw oraz statystyczne miary zgodności dla zmiennych jakościowych o wartościach na skali nominalnej i porządkowej - współczynnik τ Goodmana Kruskala i współczynnik γ). Przeprowadzone badania własne, zastosowane metody badawcze oraz analizy wyników badań nie budzą zastrzeżeń. Można uznać je za rzetelne i wiarygodne. Wykorzystanie w procesie badawczym szerokiego spektrum metod i narzędzi badawczych świadczy o bardzo dobrym warsztacie metodycznym Doktorantki, a przeprowadzone badania własne stanowią również silną stroną recenzowanej dysertacji.

5. Ocena układu i treści pracy

Praca ma charakter teoretyczno-analityczny oraz empiryczny, składa się z siedmiu rozdziałów i liczy 243 strony. Podstawową część rozprawy stanowią zagadnienia wstępne, pięć rozdziałów zasadniczych, podsumowanie i wnioski. Ponadto, Doktorantka w ramach opracowania wyodrębniła: wykaz skrótów i wykaz skróconych nazw aktów prawnych, bibliografię, spis rysunków i tabel oraz aneks, w którym umieściła 6 załączników, w tym kwestionariusze badań ankietowych. Struktura rozprawy jest przemyślana i spójna, ściśle koresponduje z postawionymi celami badawczymi.

W rozdziale 1, poświęconym zagadnieniom wstępnym, Doktorantka uzasadniła wybór tematu rozprawy, sformułowała cel główny, cele szczegółowe i hipotezy badawcze. Ponadto, omówiła strukturę pracy, scharakteryzowała metody badawcze, w tym wskazała przesłanki doboru próby badawczej. Autorka sygnalizuje w tym miejscu metodę ekspercką, ale nie wyjaśnia jakie były kryteria wyboru gospodarstw przez ekspertów. W rozdziale tym należałoby także

połączyć w jeden podrozdział, podpunkty 1.2. Cel pracy i hipotezy badawcze oraz 1.5. Zakres pracy.

Rozdział drugi to przede wszystkim charakterystyka terminologiczna oraz opis prawnych i społecznych aspektów funkcjonowania obszarów cennych przyrodniczo (OCP). Doktorantka omówiła istotne, z punktu widzenia podjętych rozważań, relacje „obszar cenny przyrodniczo - społeczność lokalna” w oparciu o *case studies* tworzenia parków narodowych w Austrii, Niemczech i Rosji. Jest to jeden z najbardziej wartościowych fragmentów całego opracowania.

Kontynuację rozważań zawartych w rozdziale drugim stanowi rozdział trzeci poświęcony problematyce obszarów cennych przyrodniczo w kontekście teorii dóbr publicznych. Autorka słusznie zwróciła uwagę na trudność wyceny wartości OCP na podstawie mechanizmu wolnego rynku. Omówiła problem ograniczenia prawa własności na obszarach cennych przyrodniczo oraz możliwych kierunków działań podejmowanych przez właścicieli nieruchomości zlokalizowanych na tych obszarach. Mocną stroną omówionych rozdziałów pracy jest logiczne i uzasadnione przedstawienie poszczególnych zagadnień, wraz z bardzo bogatym opisem bibliograficznym.

W rozdziale czwartym Doktorantka scharakteryzowała przykłady zagranicznych i krajowych rozwiązań i projektów finansowego wsparcia rolników i gmin funkcjonujących na obszarach cennych przyrodniczo. Omówione zostały systemy wsparcia w postaci ekologicznych transferów fiskalnych w Brazylii, Portugalii i we Francji oraz projektowane modele w Niemczech. Autorka przedstawiła także polskie propozycje subwencji ekologicznej dla gmin oraz wybrane działania wsparcia finansowego rolników w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020. Rozdział ten zasługuje na wysoką ocenę.

W piątym i szóstym rozdziale pracy Doktorantka zaprezentowała wyniki badań własnych. Rozdział piąty rozpoczyna charakterystyka rolnictwa województwa mazowieckiego oraz wybranych gmin Mazowsza. Następnie Autorka omówiła wyniki sondażu diagnostycznego, tj. opinie rolników i władz lokalnych dotyczące wpływu obszarów cennych przyrodniczo na sytuację badanych gospodarstw rolnych oraz rozwój badanych gmin. Zaprezentowane przez Doktorantkę wyniki badań ankietowych stanowią niewątpliwie interesujący materiał badawczy, przy czym wątpliwości budzi sposób ich prezentacji. Przy omawianiu wyników przedstawionych w formie tabel i rysunków, należało skoncentrować się na kluczowych informacjach, zamiast odnosić się do wszystkich prezentowanych treści. Mamy bowiem do

czynienia z sytuacją, w której czytelnik odczuwa „przesyt” danych, liczb zaprezentowanych w tekście pracy. Ponadto, Autorka powinna przeprowadzić dyskusję wyników badań własnych w odniesieniu do dotychczas przeprowadzonych badań w tym zakresie.

Rozdział szósty stanowi kontynuację badań własnych Doktorantki. Zaprezentowano w nim wyniki analiz populacji 65 gospodarstw rolnych w wybranych gminach Mazowsza, wyselekcjonowanych metodą ekspercką. Przedstawiono zależności między działalnością rolniczą na obszarach cennych przyrodniczo a sytuacją gospodarstw rolnych. Warto w tym miejscu jeszcze raz docenić ponadprzeciętny warsztat metodyczny Autorki. Rozdział ten również zasługuje na wysoką ocenę.

W ostatnim rozdziale Doktorantka przedstawiła podsumowanie i wnioski z przeprowadzonych badań, w tym procesu weryfikacji sformułowanych hipotez badawczych. Ponadto, krótko omówiła ograniczenia metodyczne i wskazała kierunki dalszych badań. W tej części zabrakło szerszych rekomendacji Autorki na rzecz poprawy sytuacji podmiotów prywatnych funkcjonujących na obszarach cennych przyrodniczo.

6. Ocena formalnej strony pracy

Stwierdzam, że język pracy jest poprawny, Doktorantka swobodnie posługuje się nomenklaturę naukową w przedmiotowym zakresie. W rozważaniach zachowany jest logiczny ciąg wywodów. Sposób prezentacji wyników badań w formie tabel i rysunków oceniam również pozytywnie. Uwagi szczegółowe:

- a) tytuły rozdziałów powinny być wyodrębnione większą czcionką;
- b) na s. 16 Doktorantka pisze: „Wprowadzono pojęcie „obszaru rolniczego o wysokiej wartości przyrodniczej” - *High Nature Value* – HNV”. Tymczasem w wykazie skrótów, obszar rolniczy o wysokich walorach przyrodniczych oznaczony jest jako HNVf;
- c) w treści pracy Autorka nadużywa skrótów zamiast pełnych nazw, co więcej nie zawsze zachowana jest zasada, że przy pierwszym użyciu podaje się pełną nazwę oraz skrót w nawiasie, np. s. 16 – WPR;
- d) w pracy występują błędy literowe, kilka błędów stylistycznych oraz niepotrzebne powtórzenia tekstu, np. definicja obszaru cennego przyrodniczo na str. 44 i 45;
- e) na wielu stronach brakuje wcięć akapitów, np. s. 23, 29, 32, 71 i inne;

- f) brak niektórych pozycji w spisie bibliograficznym i wspomniany wcześniej brak numeracji, niektóre źródła nie zostały wymienione zgodnie z porządkiem alfabetycznym, np. s. 189.
- g) obcojęzyczne nazwy artykułów prasowych występujących w tekście (np. w języku rosyjskim), powinny zawierać polskie tłumaczenia w nawiasach.

7. Podsumowanie i konkluzja końcowa

Rozprawa doktorska podlegająca recenzji jest wartościowym opracowaniem naukowym. Opiera się na obszernym przeglądzie literatury źródłowej, nawiązaniu do wybranych nurtów teorii ekonomii, starannie zaprojektowanym procesie badawczym, wykorzystaniu szerokiego „wachlarza” metod i technik badawczych oraz wartościowych wnioskach poszerzających stan wiedzy na temat warunków funkcjonowania gospodarstw rolnych na obszarach cennych przyrodniczo. Nieliczne, wskazane w tej recenzji uwagi krytyczne nie zmieniają mojej bardzo pozytywnej oceny rozprawy jako całości.

Doktorantka wykazała się bardzo dobrą ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie ekonomia i finanse. Udowodniła, że posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W mojej opinii rozprawa doktorska pt. „Oddziaływanie obszarów cennych przyrodniczo na sytuację społeczno-ekonomiczną gospodarstw rolnych Mazowsza” stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego.

Reasumując stwierdzam, że rozprawa mgr Małgorzaty Szalast-Piwińskiej spełnia warunki określone w art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 14.03.2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce i niniejszym wnoszę o jej przyjęcie i dopuszczenie do publicznej obrony.

Armand Kerstehen